

В. Л. Скуратівський

Культурологія

КУЛЬТУРОЛОГІЯ (від [культура](#) і [...логія](#)) – наука, що вивчає специфіку розвитку матеріальної та духовної культур, взаємозв'язки та взаємовпливи *цивілізацій*, [етносів](#), *націй* у конкретно-історичному періоді; система знань про сутність, закономірності існування, розвитку, значення та способи пізнання культури. К. належить до соціогуманітар. наук, хоча використовує методи природн. наук. і спец. методи дослідж. у соц. сфері. Специфіка К. – в її інтегратив. характері, орієнтації на [буття](#) та діяльність *людини, суспільства*. К. як міжнаук. дисципліна виникла наприкінці 19 – на поч. 20 ст. на перетині різних галузей люд. знання – від [історії](#) та [культури філософії](#) до заг. історії усіх її нац. та наднац. напрямів і підрозділів, із застосуванням широкого циклу авангард. методів до створення ціліс. картин культур. розвитку людства від найдавніших часів до сучасності у нім. наук. середовищі як особлива інтелектуал. реакція на гранично подріблене тогочасне знання, що відтак «розійшлося» незчислен. галузями, ніби остаточно ізольов. одне від одного. Термін «К.» 1909 запропонував нім. філософ В. Оствальд, який виявив різницю між К. та *соціологією*. У перших зразках К. наявні спроби подолати подрібленість шляхом строгого філософування (приміром, нім. неокантіанство) або ж інтуїтивно-худож., наближеним до літ.-мист. есеїстики способом (поняття «морфологія культури» О. Шпенглера). У зв'язку з цим терміном «К.» належно позначати власне ті модерні напрями історії та філософії культури, які, може, і не використовуючи особливо цей термін, прагнуть подати саме цілісні «ландшафти» (дослідж. О. Шпенглера «Der Untergang des Abendlandes» – «Занепад Заходу», Відень; Ляйпциг, 1918, т. 1; Мюнхен, 1922, т. 2) світ. культури всього її простору і часу. 1939 амер. філософ Л. Вайт увів поняття «К.» у контекст антропол. дослідж. про культуру. Його праця «The Science of Culture» («Наука про культуру», Нью-Йорк, 1949) сприяла виділенню К. у самот. науку. Відповід. чином методологію К. закладено у зх. і сх.-європ. романтизмі з очевид. намаганням створити певні образки, портрети, нариси культур. епох, найбільш прикмет. періодів і явищ – саме у напрямі їхньої цілісності, їхніх наскріз. ознак, рис, характеристик. Можна говорити про К. нім. романтизму або спорідненого з ним рос. слов'янофільства з їхніми хоча й вельми суб'єктив., але вочевидь саме ціліс. реконструкціями нац. минулого, що у них зводили до світогляд. знаменників усі факти люд. життєдіяльності у цьому минулому. Зрештою, це стосується і певних напрямів у

т. зв. франц. романт. історіографії. Саме франц. філософ О. Конт і франц. математик С. Жермен намагалися віднайти найглибше інтелектуал. коріння як кожного культур. акту цивілізації, так і її заг. стратегію (відгомін їхньої думки наявний у спадщині *В. Соловйова*). Схожим шляхом, але у полі ортодоксал. католицизму, вибудовується і грандіозна К. польс. математика та мислителя Г. Вронського, який першим розглянув культурну творчість людини у космічно-планетар. контексті. Це стало поштовхом до т. зв. рос. космізму *М. Федорова, П. Флоренського, К. Ціолковського, В. Вернадського* та ін. творців «косміч. К.» (в Україні – С. Подолинського, *М. Руденка*). Поряд із масштаб. візіями К. такого аж всеохоп. типу поступово постає і культурознавство, спрямов. на пошуки найважливіших культур. універсалій конкрет. сусп. утворень (етніч., нац. та ін. спільнот). Величез. етногр. і етнол. матеріал, нагромаджений від романтизму до польових дослідж. поч. 20 ст., дав можливість такого віднайдення і справді систематизов. представлення цих універсалій передусім у т. зв. традиц. культурах (напр., каталоги основоположностей цих культур у франц. культур. антропології від Ж.-М. Дежерандо до *Л. Леві-Брюля*, від М. Гране до К. Леві-Стросса, а також у схожих напрямках рос. науки – від В. Проппа до А. Золотарьова; порівняймо схожі спроби укр. культурологів *К. Грушевської, К. Копержинського*). У зв'язку зі стрімким нагромадженням у природн. та гуманітар. знанні поч. 20 ст. індуктив. технік цього знання (теорія систем, теорія інформації, кібернетика, лінгвіст. структуралізм, що привернув увагу також літературознавства та мистецтвознавства) К., інтенсивно використовуючи ці техніки, досягає немалих успіхів в осмисленні все більших масивів люд. культуротворчості усіх її часів і напрямів, подаючи їх в очевид. цілісності, взаємозалежності. Але характерно, що відповідна наук. продукція термінологічно далеко не завжди визначає себе як «К.», залишаючись у традиц. самоназвах гуманітар. знання (напр., історія культури, філософія культури). К. в умовах сучас. наук. пошуків часто термінологічно означає не стільки чітко виокремлену дисципліну з добре розробленим пізнавал. апаратом, скільки особливий термінол. сигнал до пошуків систем. за своїм характером уявлення про «ноосферні» зусилля людини на всьому просторі її буття. Тому великі культурологи 20 ст. (О. Шпенглер, А.-Дж. Тойнбі, Х. Ортега-і-Гассет, *М. Бахтін, О. Лосєв, С. Аверінцев* та ін.), створюючи цілісні, найвищого інтелектуал. класу «ландшафти» культури, майже не вживали термін «К.». Очевидно, що К. сьогодні – здебільшого лише методол. пароль до збирання й систематизації культур. досліду, а не повністю конституйов. наука. А проте під її знаком, з її символами, гаслами за корот. істор. час нагромаджено колосал. масиви ціліс. знання – і про основоположні структури самого люд. знання, і про його конкретно-істор. розгортання у «ноосфер.» процесі. Значну роль в успіхах К. зіграв також інтерес до неї людей словесно-літ. мистецтва, які внаслідок свого фахового перебування у полі худож. образу його необхід. і неунік. цілісністю додали до К. пафос і патетику цієї цілісності (чи не всі вище згадані видатні репрезентанти К. були також поетами). Саме на перетині наук.-пізнавального і художнього постали високі зразки К. недавнього минулого (приміром, культурозн. есеїстика француза А. Мальро, росіянина М.

Пуніна, німця Е. Юнґера). В укр. обігу термін «К.» з'явився на поч. 1970-х рр. У часописі «Всесвіт» 1974 вміщено цикл нарисів рос. майстрів культурозн. аналізу і синтезу [В. Іванова](#), [В. Топорова](#), Є. Рашковського, А. Гуревича та ін. Невдовзі з'явилася національно орієнтов. укр. культурол. есеїстика [І. Дзюби](#), [М. Поповича](#), [В. Шевчука](#), [І. Мойсеїва](#) та ін. У серед. 1980-х рр. створ. перше відверто опозиційне до тоталітар. режиму сусп. укр. політ. утворення – «Український культурологічний клуб». Вітчизн. і зарубіжна К. все ще перебувають у ситуації незакінч. інституалізації, становлення. Прикмет. ознакою ниніш. укр. К. є також її постійна присутність на всьому полі вітчизн. ЗМІ. Оформлення К. як специф. сфери гуманітар. знання сягає Нового часу і пов'язане з філос. концепціями історії Дж. Віко, Й. Гердера та Ґ. Гегеля. Більшість культурологів у розвитку К. виділяють кілька осн. теор. концепцій або парадигм як відрефлексов. теор. і метод. положень, на які спираються культурол. дослідж. У сучас. навч. посібниках предметом К. є смисли, втілені у результатах культур. діяльності людства, істор. та соц. досвід людини, дослідж. феномену культури. Нечіткість предмета та різні версії визначення К. зумовлені складністю і багатоманітністю реальності культури. Осн. завдання К. – аналіз культури як системи культур. феноменів, виявлення ментал. змісту, дослідж. типології культури, розв'язання проблем соціокультур. динаміки, вивчення культур. кодів і комунікацій. Отже, К. порівняно молода наука. В Україні К. як обов'язк. навч. дисципліну виділено 2003. У Києві 2007 створ. [Культурології Інститут НАМУ](#).

Рекомендована література

1. Аверинцев С. «Морфологія культури» Освальда Шпенглера // ВЛ. 1968. № 1;
2. Скуратівський В. Пушкін-культуролог // Всесвіт. 1974. № 6;
3. Кравець М. С. Культурологія: Підруч. Л., 2000;
4. 2008;
5. Кормич Л. І. Культурологія (історія і теорія світової культури ХХ ст.): Навч. посіб. Х., 2002;
6. Білик Б. І. Культурологія: Навч. посіб. К., 2004;
7. Гончарук Т. В. Культурологія: Навч. посіб. Т., 2004;
8. Матвеева Л. Л. Культурологія: Курс лекцій. К., 2005;
9. Багацький В. В. Культурологія. Історія і теорія культури ХХ ст.: Навч. посіб. К., 2007;
10. Гриценко Т. Б. Культурологія: Навч. посіб. К., 2007;
11. Культурологія: Навч. посіб. Чк., 2009.

Покликання на статтю:

Культурологія / В. Л. Скуратівський // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-51500>

2001-2023 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).